

‘Ridderlijkheid weten we tenslotte toch altijd te waarderen’¹. De jeugdboeken van J.B. Schuil als pedagogische spiegel voor vandaag

Voor Semper Fidelis en 7Uven!

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

Wanneer ik zou worden verbannen naar een onbewoond eiland in de Stille Zuidzee en ik slechts vijftig boeken mee zou mogen nemen, dan zouden *Rob en de stroper van Tjot-Idi* en *De Artapappa's* van J.B. Schuil in mijn koffer mee gaan. Deze boeken las ik als twaalfjarige jongen. Ademloos heb ik zitten lezen in *Rob en de stroper* over een jongen die door zijn klas wordt doodverklaard en in *De Artapappa's* over de vriendschap tussen de Hollandse jongen Puk en de Afrikaner koningszoon Bloemhof Artapappa.

Deze boeken hebben mij tot op de bodem van mijn ziel geraakt. Ik acht het een grote verdienste van een schrijver, wanneer hij mij zo weet te raken dat de wereld eens en voorgoed veranderd is en ik verwezen en verweesd voor me uit staart omdat het boek uit is.

Ik herlees deze boeken elk jaar en heb ze inmiddels veertig keer gelezen. Elke keer raken deze boeken mij op dezelfde wijze. Tegelijk lees ik deze boeken ook weer anders omdat ik in de spiegel van mijn weg ook steeds weer andere dingen zie. Sinds ik voor de klas sta lees ik deze boeken als een pedagogische spiegel.

Ik wil daarom in dit essay blikken in de pedagogische spiegel van de jeugdboeken van J.B. Schuil. Welk pedagogisch ideaal licht op uit zijn boeken? Ik begin met een biografie (paragraaf 1) en vervolg met een verkenning van de impliciete pedagogiek van *Rob en de stroper van Tjot-Idi* (paragraaf 2), *De Artapappa's* (paragraaf 3) en de overige jeugdboeken van Schuil (paragraaf 4). Het geheel sluit ik af met een korte bespiegeling (paragraaf 5).

1. Leven en werk

Op 20 maart 1875 is Jouke Broer Schuil geboren te Franeker. Zijn vader was de musicus en componist Martinus Schuil en zijn moeder was Martha van der Meulen. Het gezin had drie kinderen. Na de lagere school volgde Schuil de Hogere Burgerschool (HBS) te Harlingen. Hij heeft ook nog een jaar op een kostschool in Velp gezeten; deze ervaring klinkt door in zijn boeken waarin kostscholen een grote rol spelen. Na de HBS ging hij aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda studeren waarna hij in Indië als officier in het Nederlandse leger diende.

Hij trouwde in 1897 met de zangpedagoge Amalia Jacoba Hol, dochter van de componist Richard Hol. Ze trouwden ‘met de handschoen’ (in haar afwezigheid), zoals dat in die koloniale tijd vaker gebeurde. Korte tijd later is Amalia naar Indië afgereisd om zich bij haar man te voegen in Weltevreden te Batavia. Ze kregen zelf geen kinderen. In 1905 waren ze genoodzaakt om terug te

---

¹ Citaat uit: J.B. Schuil, *Rob en de stroper van Tjot-Idi*, Amsterdam, z.j. (7^e dr.) (1^e dr. 1928), 232.

keren naar Nederland, omdat Amalia niet tegen het tropische klimaat kon. Zij bouwde in Nederland een bloeiende zangpraktijk op. Schuil is in Nederland tot 1917 werkzaam geweest als officier. Van 1914 tot 1917 was hij gemobiliseerd vanwege de dreiging van de Eerste Wereldoorlog die in het neutrale Nederland voelbaar was.

Vanaf 1906 begon Schuil, gedreven door zijn grote liefde voor het toneel, toneelstukken te schrijven: zijn eerste toneelstuk was *Een gelovige* (1906). Hierna schreef hij nog een aantal toneelstukken, zoals *Gelukkig getrouwd* (1916) en *Intermezzo* (1920). In 1910 werd hij gevraagd om toneelrecensent te worden voor het Haarlems Dagblad en hij heeft sindsdien vele honderden toneelrecensies geschreven. Op aandringen van zijn familie - hij kon zo spannend verhalen vertellen aan zijn neefjes - ging hij zijn eerste kinderboek schrijven. In 1910 werd dit boek uitgegeven onder de titel *Uit de kostschooltijd van Jan van Beek*.

Uiteindelijk heeft hij zich, nadat hij in 1917 was afgezwaid als militair, geheel aan het schrijven gewijd. Hij schreef in totaal zes kinderboeken: het genoemde boek *Uit de kostschooltijd van Jan van Beek* dat later kortweg *Jan van Beek* heette (1910), *De Katjangs* (1912), *De AFC'ers* (1915), *De Artapappa's* (1920), het boek *Doodverklaard* dat later bekend is geworden onder de titel *Rob en de stroper van Tjot-Idi* (1928) en *Hoe de Katjangs op de kostschool van Buikie kwamen* (1930). In dit laatste boek komen verschillende hoofdpersonen uit *Jan van Beek*, *De AFC'ers* en *De Katjangs* bij elkaar. Van al deze boeken verschenen meerdere drukken. Ze werden door talloos velen gelezen. Zelf hield Schuil het meest van *Rob en de stroper*, dat merkwaardig genoeg het slechts verkochte boek is uit zijn oeuvre.

Het wordt uit de bronnen van en over Schuil niet goed duidelijk wat de religieuze achtergrond van Schuil en zijn vrouw was. De boeken ademen geen expliciet christelijke sfeer, er wordt volop op zondag gevoetbald, maar tegelijk ademen ze ergens ook een christelijke sfeer en wordt er in momenten van grote nood door de hoofdpersonen gebeden. Toen in 1938 de vrouw van Schuil overleed, is tijdens de begrafenis het *Onze Vader* gebeden. Ook is op het graf door haar leerlingen Bach's 'Wir setzen uns mit Tränen nieder' gezongen. De Schuil-sfeer lijkt mij die van een impliciet maar vanzelfsprekend aanwezig, ruimdenkend protestantisme te zijn. De christelijke sfeer die toentertijd de cultuur nog rijkelijk doortrok, is tastbaar aanwezig in deze boeken.

In de Tweede Wereldoorlog is Schuil teruggetrokken gaan leven op een familie buiten te Epe. Na de oorlog heeft hij nog een aantal jaren in ruste geleefd en op 24 oktober 1960 is hij te Zandvoort gestorven².

Vanuit deze biografische context wil ik in de navolgende paragrafen gaan kijken naar de impliciete pedagogiek van Schuil zoals die in zijn jeugdboeken oplicht.

2. De impliciete pedagogiek van *Rob en de stroper van Tjot-Idi*

Rob Felten zit in de tweede klas van de HBS. Hij zit te 'blokken' op een wiskunde-repetitie. Even later komen zijn klasgenoten bij hem langs. De gebroeders Jaap en Jan Kroon vertellen dat zij het wiskunde-proefwerk op het bureau van 'de Ouwe' - ofwel de directeur die tevens wiskundeleraar is - hebben zien liggen. Ze besluiten om dit proefwerk te gaan stelen, maar Rob weigert om mee te doen.

---

² Gebaseerd op: Henk van Gelder, 't Is een bijzonder kind, dat is ie; kinderboekenschrijvers van toen, Bussum, 1980, 82 - 90; A. Lammers, 'Schuil, Jouke Broer (1875 - 1960)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland IV*, Den Haag, 1994; H. Verschuren, 'J.B. Schuil', in: *Lexikon van de jeugdliteratuur*, Alphen aan den Rijn, 1982.

De jongens maken hem uit voor een lafaard, maar Rob vindt het *oneerlijk* om een proefwerk te stelen. Jan en Jaap Kroon en hun secondant Pim Termaten stelen het proefwerk en even later maken ze fluitend deze repetitie. Alleen Rob en een andere jongen, Carl Heine, zitten te zweten: Rob omdat hij de opgaven niet wou stelen en Carl omdat hij *altijd* tieners haalt. Carl verraadt aan de Ouwe dat de jongens gefraudeerd hebben. De jongens verdenken Rob van dit verraad en verklaren hem dood.

In totale eenzaamheid begint dan Rob's vakantie. Hij ontmoet tijdens een fietstocht een stroper die in het bos woont in een eigen 'paleis', dat hij heeft genoemd naar de plek waar hij in Indië gelegerd was tijdens de Atjeh-oorlog (1873 – 1914): Tjot-Idi. Rob ontdekt dat de stroper zijn vader, die in Indië gesneuveld was, nog heeft gekend. Dan ontstaat er een ontroerend mooie vriendschap tussen Rob en de stroper.

Op een dag breekt er een zware storm uit en dan redden Rob en de stroper twee jongens die dreigen te verdrinken op het meer omdat hun zeilboot is omgeslagen. Eén van deze jongens is Carl Heine. Doordat Rob hem redt van de verdrinkingsdood komt het bij Carl uiteindelijk tot gewetensnood waarna hij aan zijn moeder opbiecht dat hij de verrader is en niet Rob. Toen Carl zijn verraad had opgebiecht, weigerde Rob om aan de klas te gaan vertellen dat het Carl was die de klas verried. De rector roept daarop de jongens bijeen en spreekt hen toe:

'Ik vind het altijd heel verkeerd als jongens 'n kameraad doodverklaren. Dat is de wreedste straf die jongens uit kunnen denken. Is het niet waar Rob?' Rob knipte met zijn ogen en beet zich op de lippen. Hij was van vuurrood opeens bleek geworden. 'Maar wat te zeggen als zo'n doodverklaarde onschuldig is? Dan is het onrecht zó groot dat er bijna geen woorden voor te vinden zijn! Rob heeft gedurende de vakantie een daad verricht, die jullie spontaan heeft doen besluiten om onmiddellijk een einde aan de doodverklaring te maken. Dat was van jongens die nog gevoel hebben voor ridderlijkheid niet anders te verwachten!

Maar nu heb ik jullie nog wat anders te zeggen. Vanmorgen heb ik mijnheer Heine bij mij gehad, die namens Carl verklaard heeft dat niet Rob, maar Carl Heine het anonieme bruine briefje op die avond bij mij heeft bezorgd!

Een algemeen gemompel van verrassing en verontwaardiging ging door het lokaal. (...)

'Ik kan mij begrijpen dat jullie verrast, ja verontwaardigd bent! Maar jullie zult nog meer ophoren, wanneer ik jullie vertel dat Rob al sinds drie weken wist wie de dader was en hij heeft gezwegen omdat hij iemand die hij het leven had gered niet wilde verraden!'

Rob knipte met de ogen om de tranen die bij hem opwelden, terug te dringen.

'Zie he, Rob, dat vind ik nou even kranig en even ridderlijk, als wat je op die middag daar op de Osselse Plas hebt gedaan en als ik je hier voor al je kameraden de hand druk, dan weet ik dat ik dat namens alle jongens doe. (...) Ja, jullie Ouwe weet wel dat jongens altijd dezelfde zijn en blijven. We mogen misschien eens even de weg kwijt raken maar ridderlijkheid weten wij tenslotte toch altijd te waardenen!'³

Door heel dit verhaal heen loopt een impliciete moraal van ridderlijkheid, eerlijkheid, dapperheid en moed. Rob en de stroper belichamen deze deugden. Daarnaast is 'de Ouwe' in liefdevolle

---

³ J.B. Schuil, *Rob en de stroper van Tjot-Idi*, 231 – 232.

gestrengheid de drager van de morele code van de school. Schuil's eigen pedagogiek klinkt mijns inziens in dit alles door.

3. De impliciete pedagogiek van De Artapappa's

Spekkie, Lijn en Puk zijn in de kost bij de heer en mevrouw van Bommel, wanneer er een deftige heer op bezoek komt en vertelt dat binnenkort twee zonen van de Zuid-Afrikaanse vorst Artapappa III naar Nederland komen vanwege hun opleiding. Enige weken later arriveren de twee koningszonen. De ene is Paul, een komieke jongen met wie de jongens al gauw vriendschap sluiten. De andere jongen is Bloemhof, die vrijwel niets zegt en in zichzelf gekeerd lijkt te treuren.

Op een dag gaat Puk naar Bloemhofs kamer en begint een gesprek. Dan ontwaakt Bloemhof langzaam uit zijn apathie en ontstaat er een diepe vriendschap tussen die twee. Op een dag maken ze een lange tocht. Dan vertelt Bloemhof dat zijn vader hem haat omdat zijn moeder was weggevlucht maar op de vlucht door de vader werd gedood. Vanaf dat moment zijn Puk en Bloemhof nog onafscheidelijker dan ze al waren.

Enige tijd later verschijnt de deftige meneer weer. Hij brengt de onheilstijding dat de jongens weer naar Afrika terug moeten. Bloemhof stort volledig in en Puk is evenzeer totaal van slag. Hij bidt tot God of Hij het komende leed wil afwenden, maar dit gebeurt niet en enige tijd later komt dan het onherroepelijke afscheid. De jongens zitten in verslagenheid en verdriet te wachten tot de deftige meneer komt:

'Nog maar drie uur, hè Bloem! ', zei Puk. Bloemhof antwoordde niet, maar plotseling greep hij Pukkie's rechterhand en omklemde de die vast. Hij sprak geen woord; hij zat onbeweeglijk stil op zijn stoel met Pukkie's hand in de zijne. Zijn ogen keken innig droef, maar hij schreide niet⁴.

Wanneer Bloemhof naar Afrika is teruggekeerd, zal hij hier letterlijk sterven van heimwee naar zijn vriend Puk. Als Puk groot geworden is, gaat hij naar Zuid-Afrika om daar het graf van zijn vriend te bezoeken.

De impliciete opvoedkundige boodschap van dit boek is dat de liefde de grond is der opvoeding. De volstrekte liefdeloosheid van de vader van Bloemhof is funest voor Bloemhof. Alleen Puk's liefde doet Bloemhof opbloeien. Aldus is de vriendschap bij Schuil een zeer wezenlijke opvoedingsgestalte. Het gedeelde geheim is hierin zeer wezenlijk.

4. De impliciete pedagogiek van de Katjangboeken, Jan van Beek en De AFC'ers

Deze vier boeken spelen rond het Instituut Hovink. Dit is een verschrikkelijke school, waar een ware terreur heerst. Er is maar één leraar die echt van de jongens houdt: Buikie. Tal van avonturen spelen zich hier af binnen het klaslokaal en in de nachtelijke samenkomsten van het geheime 'Verbond'. Uiteindelijk loopt de zaak volledig uit de hand tijdens een spectaculaire nachtelijke vlucht van Jan van

---

⁴ J.B. Schuil, *De Artapappa's*, Amsterdam (13^e dr.) 234 (1920).

Beek en enkele vrienden. Dan komt er een ommekeer: de oude garde verdwijnt en Buikie wordt directeur. De sfeer gaat nu letterlijk en figuurlijk sportief worden. Buikie houdt een toespraak:

‘Wanneer morgen het gewone kostschoolleven weer begint, dan zullen wij, jullie zowel als ik, telkens aan vandaag terugdenken. Zoals wij vandaag met elkander zijn, zo moet het altijd tussen ons blijven! Jullie en ik, wij moeten vrienden van elkander zijn! Er zullen later wel eens ogenblikken komen, dat wij dit misschien even vergeten. Wij weten zeer goed, dat niet alle dagen op een kostschool feestdagen zijn, maar als jullie begint met het instituut als jullie tweede tehuis te beschouwen en mevrouw en mij als een paar goede vrienden, dan vertrouw ik, dat alles wel goed zal gaan’⁵.

De impliciete pedagogiek van deze boeken is die van de school als een plaats van liefde en ‘fair play’. De leraren en ook de directeur delen in de sportiviteit van de leerlingen. Tevens is het geheim - de jongensclub ‘Het Verbond’ – voor Schuil een belangrijk aspect van de ontwikkeling tot zelfstandige volwassenen.

5.Spiegel

De impliciete pedagogiek die uit de jongensboeken van Schuil oplicht is een pedagogiek der liefde. De liefde is bij Schuil het grondvlak van de opvoeding in huis en school. Op de bodem der liefde bloeien eerlijkheid, rechtvaardigheid, moed en ‘fair play’⁶.

Schuil’s pedagogiek is goed te plaatsen binnen de klassieke deugdenethiek. Hierin wordt een onderscheid gemaakt tussen de vier kardinale deugden voorzichtigheid, rechtvaardigheid, gematigdheid en moed (Plato) en de drie theologale deugden geloof, hoop en liefde (Thomas van Aquino). In het licht hiervan is Schuil’s pedagogiek te typeren als een mengsel van de theologale deugd der liefde en de kardinale deugden van rechtvaardigheid en moed.

In wezen sluit Schuil’s opvoedingsideaal aan bij de pedagogiek van C.S. Lewis. Volgens Lewis dienen opvoeding en onderwijs gericht te zijn op inwijding in de moraliteit en op vorming van het karakter. Lewis gaat hierbij wel verder dan Schuil en verbindt deze idealen expliciet met een inhoudelijk onderwijsideaal van inwijding in het christelijke wereldbeeld⁷.

Ik sluit me van harte aan bij een dergelijk christelijk-klassiek ideaal. Laten we daarom onze kinderen de boeken van J.B. Schuil geven, zodat ze kunnen gaan houden van de onvergetelijke gestalten die deze boeken bewonen. Dit is waar het in het onderwijs om gaat. Dan worden karakters gevormd, morele deugden beoefend en vensters op de hemel geopend. Dan is de school geen Fabriek van de Kenniseconomie maar wordt zij een Bloemhof der Liefde!

---

⁵ J.B. Schuil, *Jan van Beek*, Amsterdam, 8^e dr., 259 (1910).

⁶ Zie voor de morele visie van Schuil: ‘Harry Bekkering, ‘Ridderlijkheid, eerlijkheid en “fair play”. De 19^e eeuwse wereld van J.B. Schuil’, in: *Bzzletin* 11 (1983), 12 – 21.

⁷ Zie hiervoor Mark A. Pike, *Onversneden onderwijs. C. S. Lewis als leraar voor onze tijd*, Zoetermeer, 2015. Zie over dit boek de recensie van Johan van Wijk, ‘Lewis als leraar’, in: *Reformatisch Dagblad*, 9 februari 2016. Zie ook Ewald Mackay, *Besloten tuin. C.S. Lewis als leermeester*, Gouda, 2011.